

Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui ir
Prano Skardžiaus 120-osioms gimimo metinėms (2018 m. gegužės 25–27 d., Nida)

Europos kultūrinės tradicijos tąsa pirmoje lietuviškoje *Wolfenbüttelio* postilėje (1573/1574)

PD Dr. Jolanta Gelumbeckaitė

Institut für Empirische Sprachwissenschaft
Goethe-Universität Frankfurt am Main
eMail: gelumbeckaite@em.uni-frankfurt.de

Herzog August Bibliothek

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

Signatur: Cod.Guelf. 11.2 Aug. 2°

Braunschweigo-Lüneburgo hercogas Augustas Jaunesnysis (1579–1666)

Po studijų ir kelionių po Europos bibliotekas 1604 m. įsikūrė Hitzackerėje prie Elbės.

1635 m. paskelbtas Braunschweigo-Lüneburgo-Wolfenbüttelio valdovu. Po *interregnum* Braunschweige 1644 m. persikėlė į Wolfenbüttelį, čion atsigabeno ir savo biblioteką.

Iki Augusto mirties bibliotekoje surinkta apie 35 000 knygų (135 440 pavadinimų), iš jų – 2956 inkunabulai ir 2891 rankraštis.

Johann Wigand (1523–1587)

Tarpininkaujant Braunschweigo-Lüneburgo hercogui Julijui (1528–1589)

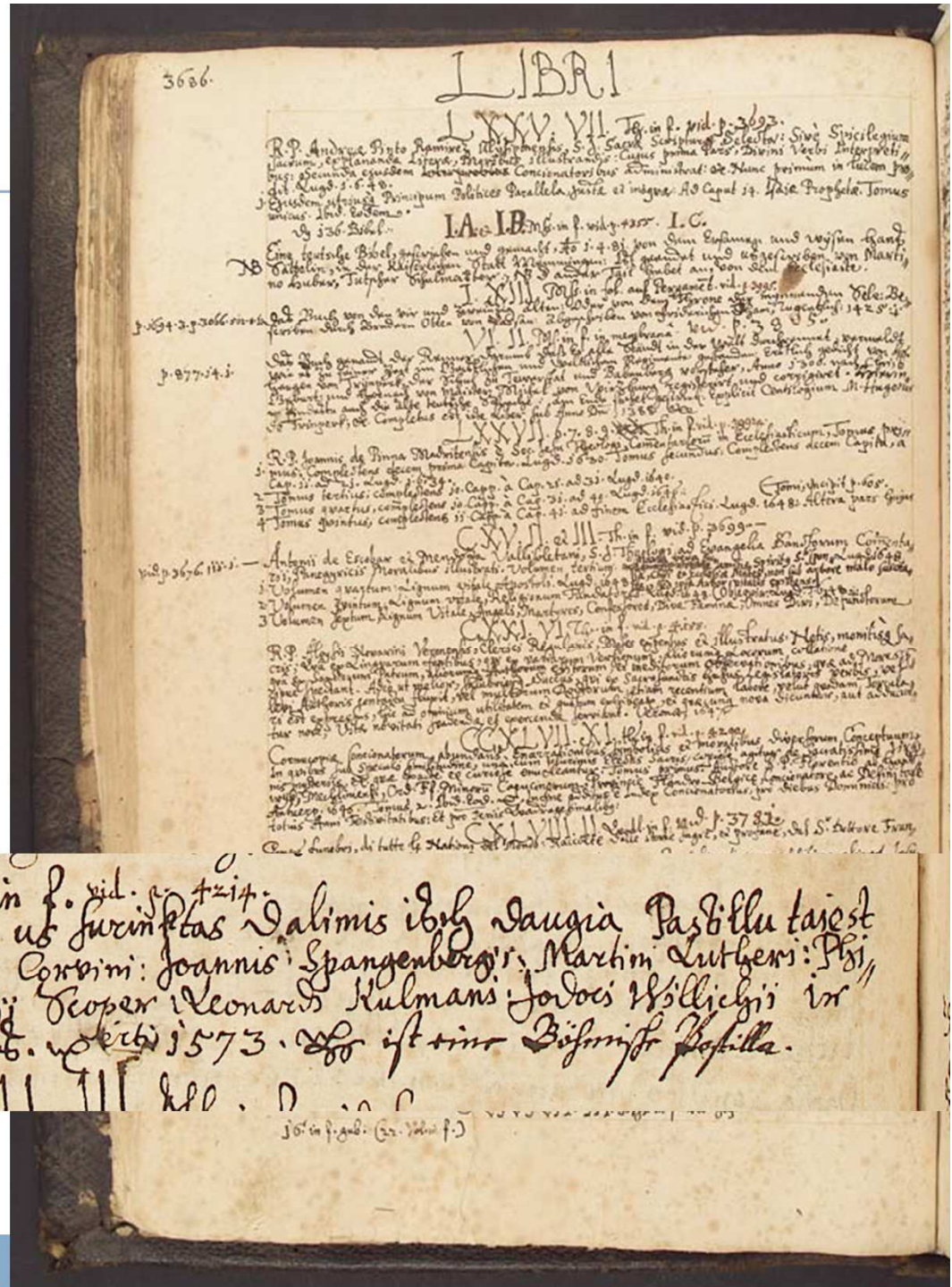
Wigandas buvo gavęs kvietimą į Karaliaučių kaip *professor primarius theologiae*: 1575 m. gegužę jis tapo Pamedės vyskupu, o po dvejų metų (1577 m.) ir Sembos vyskupu. Hercogas Augustas įsigijo visą rankraštinį Wigando palikimą ir knygų kolekciją:

- ✓ Wigando ranka rašytos *Centuriae Magdeburgenses* (14–16 centurija): Cod. Guelf. 6. 5 Aug. 2° (*Vitae theologorum Prussicorum*), Cod. Guelf. 11. 6 Aug. 2°, Cod. Guelf. 11. 11 Aug. 2°, Cod. Guelf. 11. 20 Aug. 2°
- ✓ Cod. Guelf. 11. 2 Aug. 2° – *Wolfenbüttelio postilė*
- ✓ Cod. Guelf. 11. 14 Aug. 2° – 1585 birželio 14 d. Vilniuje vykusios religinės diskusijos protokolas

[1648 / 1649]

XI.II. Mf. in f. vid. p. 4214.

Ischguldimas Evangeliu per Wifus met us furinktas dalimis isch daugia Pastillu taiest Isch Pastillas Niculai Hemingii: Antonii Corvini: Joannis Spangenbergii: Martini Lutheri: Phi= lippi Melanthonis: Joannis Brentii: Arfatij Scoper: Leonardi Kulmani: Jodoci Willichii ir isch kittu. Pirma dallis. Antra dallis. nφ 1573.

Es ist eine Böhmiſche Poſtilla [XVIII a. anonimas]

ISCHIGVL DIMAS
EVANGELIV PER WISVS MET
TVS SVRINTAS DALIMIS ISCH
DANGIA PASTILLV, TAI EST
ISCH PASTILLAS NICVLA IHE
MINGY, ANTONY CORVINI, IO
ANIS SPANGENBERGI, MAR
TINI LV THERI, PHILIPPI
MELANTHONIS, IOANIS
BRENTY, ARSATYSCHO
PER, LEONARDI KVLMA
NI IODOCY WILICHI
IR ISCH KIT
TV. §.

Prima Dallis.

18

Kaupt Raugnit.

Simon Wunsehnarius pastor & Archidiaconus Raugnitensis subscripsit

Joaquimus cloconius Diaconus Culbsie Ragwitzensis subscripsit

Stanislaus Mufa vicarius pastor Casimirensis subscripsit

Maximilianus Hindmannus pastor Schitwintzenis subscripsit

David Siebmann pastor Witzwillausis subscripsit

Patroclus Welckius pastor Zulesia kraupstehkane monte manug subscripsit. Rogatus auct. Ruch. Viri Doy Loh Kraus pastoris Wilkshkensis quog. subscribo.

Kaupt Georgenburg

Johannes Bielnik pastor Georgenburgensis subscribit.

Jonas Bylaukis
(apie 1540–1603)

Subscriptio Formulae Concordiae
 Theologorum Regiomonti
 conuocatorum, 12.01.–28.06.1579,
 Geheimes Staatsarchiv Preußischer
 Kulturbesitz, Berlin, Sign.: GStA PK,
 XX. HA Hist. StA Königsberg, HBA J2
 1579–1581 (K. 1011)

Kaupt Georgenburg

Johannes Bielnik pastor Georgenburgensis subscribit.

19

Gabriel Spelter pastor phibschensis subscripsit.

fol. 18r:
 Johannes Bielauk pastor
 Georgenburgensis subscribit.

**Patroklas Veveris
(apie 1555–1598)**

fol. 18r:

Patroclus Weluerius Pastor Ecclesiae
Kraupifchkanæ, mente manaque
subscripsit. Rogatus nomine Reuerendi
Viri Domini Loth Kraus pastoris
Wilkiſchkensis quoque subscribo.

Knypt Danguit.

18

Simon Wunſchnarus pastor & Archidiaconus Ragnen-
terſis ſubſcripsit

Joachimus Cloconius Diaconus Ecclesie
Ragnenſis ſubſcripsit

Stanislaus Muſa vrbanoſte pastor Caſtunenſis ſubſcripsit

Maximianus Hindmannis pastor Schitwintrenſis ſubſcripsit

Dauid Siebmanniſ pastor Wiſſwillanſis

Patroclus Weluerius Pastor Ecclesie kraupifchkane
mente manaque ſubſcripsit. Rogatus nomine Reuerendi
Viri Domini Loth Kraus pastoris Wilkiſchkensis
quoque ſubſcribo.

Knypt Georgenbûrgk

Johannes Bialnick pastor Georgenbûrgenſis ſubſcribit.

Patroclus Weluerius Pastor Ecclesie kraupifchkane
mente manaque ſubſcripsit. Rogatus nomine Reuerendi
Viri Domini Loth Kraus pastoris Wilkiſchkensis
quoque ſubſcribo.

19

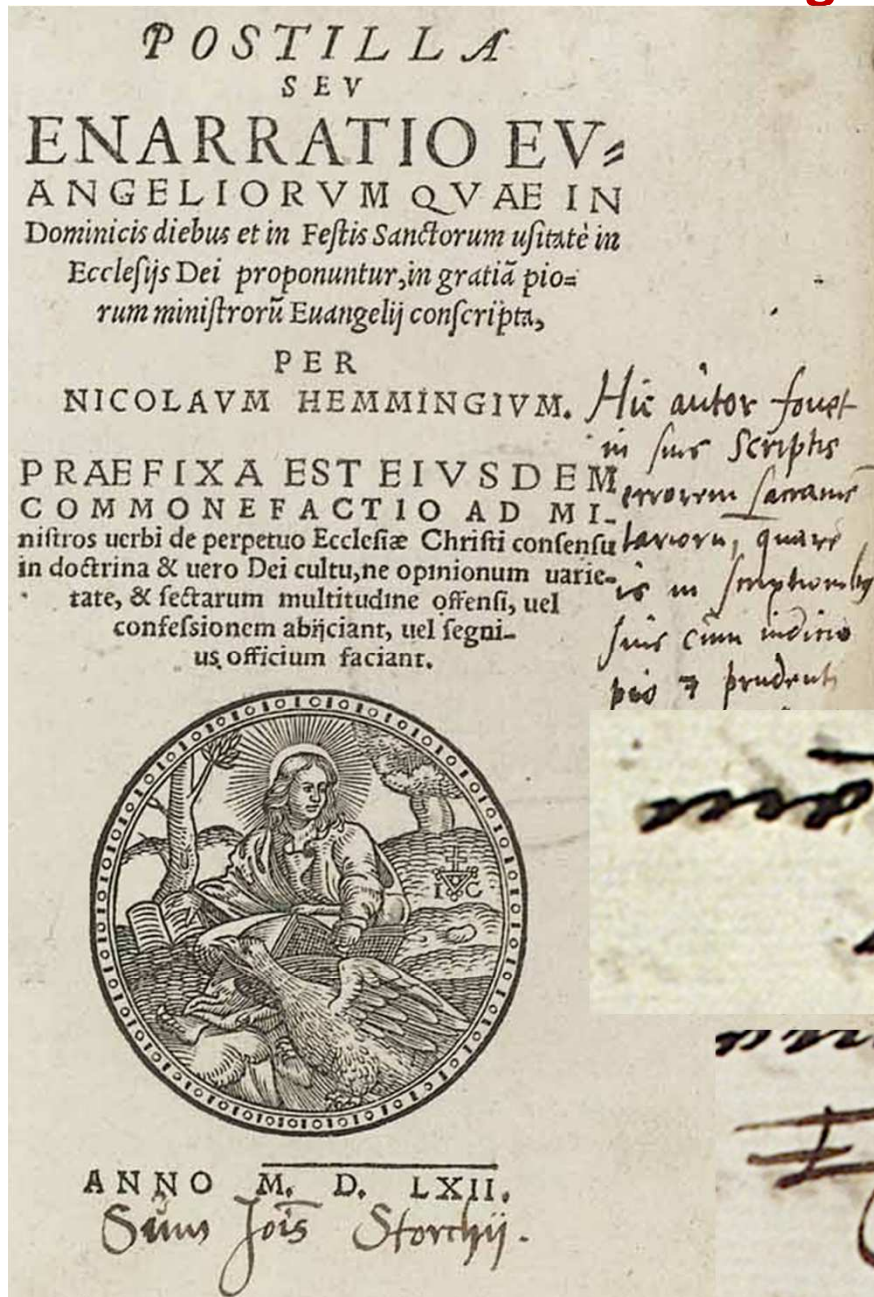
ISCHIGVL DIMAS
EVANGELIV PER WISVS MET
TVS SVRINTAS DALIMIS ISCH
DANGIA PASTILLV, TAI EST
ISCH PASTILLAS NICVLA IHE
MINGY, ANTONY CORVINI, IO
ANIS SPANGENBERGI, MAR
TINI LV THERI, PHILIPPI
MELANTHONIS, IOANIS
BRENTY, ARSATYSCHO
PER, LEONARDI KVLMA
NI IODOCY
IR ISCH

TV.

Prima I

Michael Sappum Barte
Steinensis.

Niels Hemmingsen (1513–1600)

*Hic autor fuit
in suis scriptis
errorum sanans
laborum, quare
is in scriptoribus
suis cum iudicio
pau & prudens*

- *Postilla seu enarratio Euangeliorum*, Wittenberg: Johann Kraft d. Ä., 1562 (pirmas leidimas 1561 m.)
- 21 WP pamokslai versti iš Hemming seno postilės

*mo, isch, da tuis
& hemmingia*

Ego postilla Nicolai Hemmingij

Daniel Greser (1504–1591)

ENARRATIO BREVIS
VIS ET ORTHODOXA

EVANGELIORUM
DOMINICALIUM

& Festorum aliquot:
auctore,

680.38 Th.

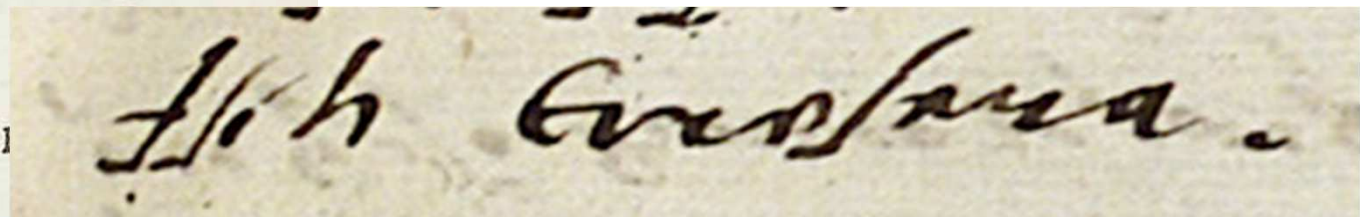
DANIELE GRESERO, PA-
store & superattendente
Dresdensi.

Cum locupletere rerum & uerborum Indice.

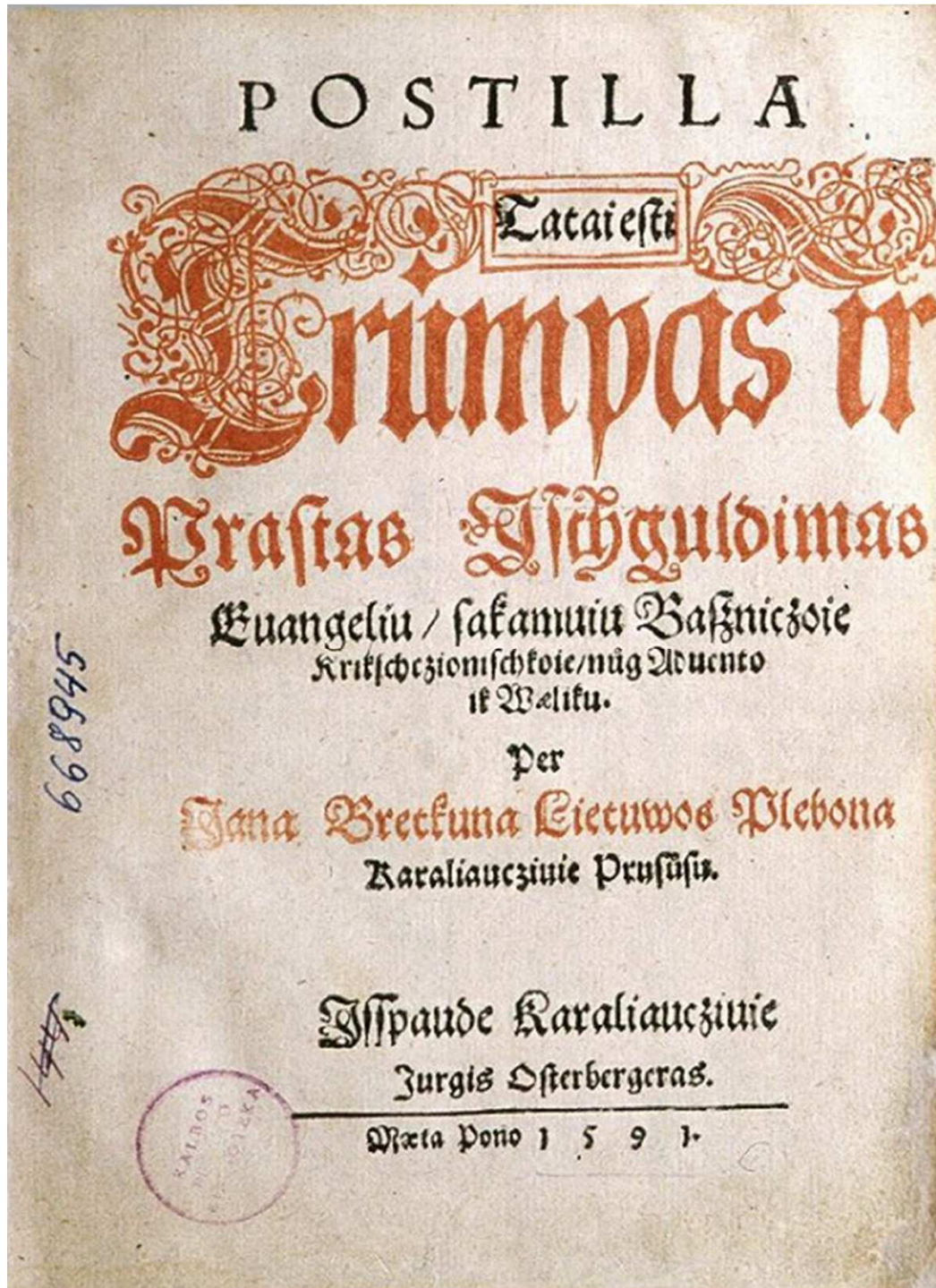

FRANCOFORTI, PER PI-
trum Brubachium. 1567.

- Pirmas leidimas: *Enarratio brevis et orthodoxa Euangeliorum Dominicalium & Festorum aliquot*, Frankfurt am Main: Peter Braubach, 1567
- 22 WP antros dalies pamokslai versti iš Greserio postilės

- versta iš lotynų kalbos
- priklausomai nuo adresato tekstas verčiant pildomas arba trumpinamas, komentuojamas, parafrazuojamas ir aktualizuojamas
- tikėjimo mokymas iliustruojamas Bažnyčios autoritetų citatomis bei argumentuojamas *exempla fidei*, tikėjimą įkvepiančiais ir pamokančiais pavyzdžiais
- gausu Antikos autorių, Bažnyčios Tėvų bei istorikų veikalų ištraukų ir parafrazių, taip pat sentencijų ir trumpesnių bei ilgesnių pasakojimų – alegorijų, paralelių, mitų, stebuklinių pasakojimų bei hagiografijos pavyzdžių
- Biblijos ištraukos yra iš dalies seniausi vertimai į lietuvių kalbą
- *postilla ecclesiastica*, profesionaliems teologams skirtas parankinis tekstas, pagal kurį jie rengė bažnyčioje sakysimą pamokslą

Jonas Breckūnas (1536–1602)

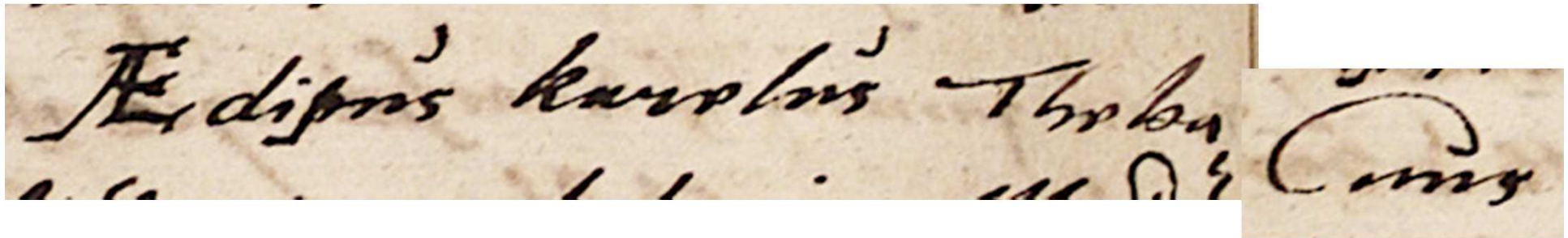
- pirma spausdinta lietuviška postilė
- *postilla domestica*, skirta platesnei tikinčiųjų bendruomenei, pasauliečiams, pagal galimybes skaityti ar klausyti skaitant namuose
- tekstas koncentruotas į *auctoritas scripturae*, patristikos ir kitokių iliustracinių intarpų čia mažai

Originalios citatos ir vertimai į pamokslo tekstą įtraukiami keleriopai:

- nurodomas autorius ir tiksliai cituojama arba cituojama tiksliai be autoriaus nuorodos (*explicite*)
- nenurodomas autorius ar ištrauka atpasakojama bei pateikiama jos santrauka (*implicite*)
- parafrazuojama ar tik užsimenama apie autorių taip, kad dažnai iš viso nejmanoma identifikuoti nei pačios cituojamos vietos, nei citatos ribų

Antikos autoriai ir mitai:

- Strabonas (64/63 prieš Kr.–19 po Kr.), *Geographika*
- Ciceronas (106–43), *De officiis*
- Plinijus Vyresnysis (23–79), *Naturalis historia*
- Plinijus Jaunesnysis (61/62–apie 113), *Epistolae*
- Pseudo-Seneka
- Oidipo mitas (*WP* fol. 69v,24–70v,3)

- sąlygiškai čia galima priskirti maždaug III a. sudarytą keturių knygų ir 144 hegzametro dveilių rinktinę *Disticha Catonis* (kitaip dar vadinamą *Liber Catonianus*, *Dicta Catonis*, *Distigium Catonis*)

Bažnyčios Tėvai ir Viduramžių teologai:

- (Pseudo-)Augustinas (354–430) (minimas dažniausiai: iš viso 21 citata)
- (Pseudo-)Jeronimas (347/348–419/420)
- Grigalius Nazianzietis (325/329–390)
- Jonas Auksaburnis (Chrisostomas, 344/345–407)
- Juozapas Flavijus (37/38–po 100)
- Eusebijas iš Cezarėjos (264–340)
- Pseudo-Hegesipas
- Atanasijas (apie 295–373)
- (Pseudo-)Bazilijus Didysis (apie 329–379)

Bažnyčios Tėvai ir Viduramžių teologai:

- Rufinas iš Akvilėjos (apie 345–apie 410)
- Sulpicijus Severas (apie 363–po 420)
- Kasiodoras (apie 485/490–580)
- Tapso vyskupas Vigilijus (V a.)
- Leonas Didysis (?–461)
- Fulgencijus iš Ruspės (apie 462/463 arba 467/468–533)
- Grigalius Didysis (apie 540–604)
- Izidorius Sevilietis (Isidorus Hispalensis, apie 560–636)
- (Pseudo-)Bernardas Klervietis (1090–1153)
- Tomas Akvinietis (apie 1225–1274)

Viduramžių ir Renesanso istorikai:

- Paulius Diakonas (Paulus Diaconus, Paul Warnefrit, apie 720/730–apie 799), *Historia Romana* bei *Historia Langobardorum*
- Dietrichas iš Apold(ij)os (apie 1228/1229–1297), *Vita S. Elyzabeth*
- Pomponijus Letas (Giulio Sanseverino, 1428–1497), *Romanae historiae compendium*

Keturioliktas sekmadienis po Švč. Trejybės

WP 237v,22–241r,14

Dom._14_Trin._240v_27-241r_4

Nemalanifte tadangi m: k: tai eft, nepažinimas gieribes a mala=nes
pana Diewa, ira teip biaurus a pik=tas grekas, kaipagi tadelei nog takių
ir kitas fawa Dawanas f: atima panas Dewas Kaip pra tai dactarai rafhta
f: kalba: Nemalanifte ira weijas faufas dziawinus fchulinį malanes ÷ pana
Die=wa, Jr wel kalbama ira :Ab ingratias beneficia tolluntur: Nog nemalangu
gieribes tur but atimtas, Jr wel kal=bama ira De domo ingrati non recedet malum.
Nog namų nemalangu ÷ kurfai nepažinfsta nei fupranta gieribes nei pana Diewa
nei kit=tų prefch fawe daritas neatftas pikta.

GP 1567, 472: Est autem ingratitudo peßimum uitium, dignum propter quod omnia
beneficia amittantur, quae benefactor contulit Deus: sicut dicitur, De domo ingrati
non recedet malum.

Nemalanifte tadangi m: k: tai eft, nepafzinimas gieribes a mala=nes
pana Diewa, ira teip biaurus a pik=tas grekas, kaipagi tadelei nog takių
ir kitas fawa Dawanas f: atima panas Dewas Kaip pra tai dactarai rafchta
f: kalba: Nemalanifte ira weijas faufas dziawinus fchulinį malanes ÷ pana
Die=wa, Jr wel kalbama ira :Ab ingratis beneficia tolluntur: Nog nemalaningų
gieribes tur but atimtas, Jr wel kal=bama ira De domo ingrati non recedet malum.
Nog namų nemalaningų ÷ kurfai nepafzinfsta nei fupranta gieribes nei pana Diewa
nei kit=tų prefch fawe daritas neatftas pikta.

Patarlių knygos (Pat 17,13) parafrazė, kurią savo *Postilėje* (penkiolikto sekmadienio
po Švč. Trejybės šventės pamoksle) lietuviškai cituoja ir Jonas Bretkūnas (*BP* 1591):

V Prv 17,13	qui reddit mala pro bonis non recedet malum de domo eius
LB 1545	Wer guts mit Bösem vergilt, Von des Hause wird böses nicht lassen
BP 1591, II 391 ₂₁	Nūg namu nedekingoio pikt neatftos

Nemalanifte tadangi m: k: tai eft, nepafzinimas gieribes a mala=nes pana Diewa, ira teip biaurus a pik=tas grekas, kaipagi tadelei nog takių ir kitas fawa Dawanas f: atima panas Dewas Kaip pra tai dactarai rafchta f: kalba: Nemalanifte ira weijas faufas dziawinus fchulini malanes ÷ pana Die=wa, Jr wel kalbama ira :Ab ingratis beneficia tolluntur: Nog nemalaningų gieribes tur but atimtas, Jr wel kal=bama ira De domo ingrati non recedet malum. Nog namų nemalaningų ÷ kurfai nepafzinfsta nei fupranta gieribes nei pana Diewa nei kit=tų prefch fawe daritas neatftas pikta.

Pirmoji „rašto daktarų“ citata „Nemalanifte ira weijas faufas dziawinus fchulini malanes“ atitinka Bernardo Klerviečio *Sermones super Cantica Canticorum*: Ingratitudo ventus urens, siccans sibi fontem pietatis (sermo 51, cap. 2, pars 6, *Sancti Bernardi opera* 2, p. 87, lin. 16–20).

Antroji „Nog nemalaningų gieribes tur but atimtas“ artima Klerviečio sentencijai iš laiškų (Bernardus Claraevallensis, *Epistolae*, epistola 42, pars 10, *Sancti Bernardi opera* 7, p. 108, lin. 20): Ingratis impropert beneficia pietatis.

Šv. apaštalo ir evangelisto Jono diena (gruodžio 27 d.)

WP 39r,5–42r,9

12_27_St._Joh._Ev._Apost._40v_32-37

Radas ta narime idant newienas mumis angu ant muŕų nebutų gerrefnis angu palaimingefnis, Narime wifsi idant mumis ligus butun, kaip ira pa=iunktas kalbefis: **Saldu ira drauge fkendimas**. Angu kaip wel kalbama ira: **Dzaukfmas ira warkf=tantiemus, burfeninkus warga turreti**.

HP 1562, 71: Libenter uellemus, ne alij nobis essent feliciores. Dulce enim, iuxta prouerbium, commune naufragium.

12_27_St._Joh._Ev._Apost._40v_32-37

Radas ta narime idant newienas mumis angu ant mufų nebutų gerrefnis angu palaimingefnis, Narime wifsi idant mumis ligus butun, kaip ira pa=iunktas kalbefis: **Saldu ira drauge fkendimas**. Angu kaip wel kalbama ira: **Dzaukfmas ira warkf=tantiemus, burfeninkus warga turreti**.

Pirmoji citata (fol. 40v,35) veikiausiai yra kilusi iš XV a. graikų filosofo Michaelio Apostolijo (apie 1422–1480) patarlių ir priežodžių rinkinio Συναγωγή παροιμιῶν (*Proverbiorum centuriae*): „Κοινὸν ναυάγιον τοῖς πᾶσι παραμύθιον“ (IX,96).

Priežodis taip pat įtrauktas į Erazmo Roterdamiečio *Adagia*:

Erasmus, *Adagia*, 1549, 313 Commune naufragium. κοινὸν ναυάγιον τοῖς πᾶσι παραμύθιον. Id est, Commune naufragium omnibus solatium. Multò facilius fertur malum quod nobis est cum omnibus, aut cum multis commune.

12_27_St._Joh._Ev._Apost._40v_32-37

Radas ta narime idant newienas mumis angu ant mufų nebutų gerrefnis angu palaimingefnis, Narime wifsi idant mumis ligus butun, kaip ira pa=iunktas kalbefis: **Saldu ira drauge fkendimas**. Angu kaip wel kalbama ira: **D3aukfmas ira warkf=tantiemus, burfeninkus warga turreti**.

Antroji patarlė (fol. 40v,36–37) atitikmens Hemmingseno tekste neturi. Tai Vėlyvųjų viduramžių sentencija, užfiksuota keletu variantų:

Carmina medii aevi posterioris Latina 2.2

Nr. 10241 Gaudia sunt miseris socios habuisse malorum.

Nr. 10257 Gaudium est miseris socios habuisse penarum.

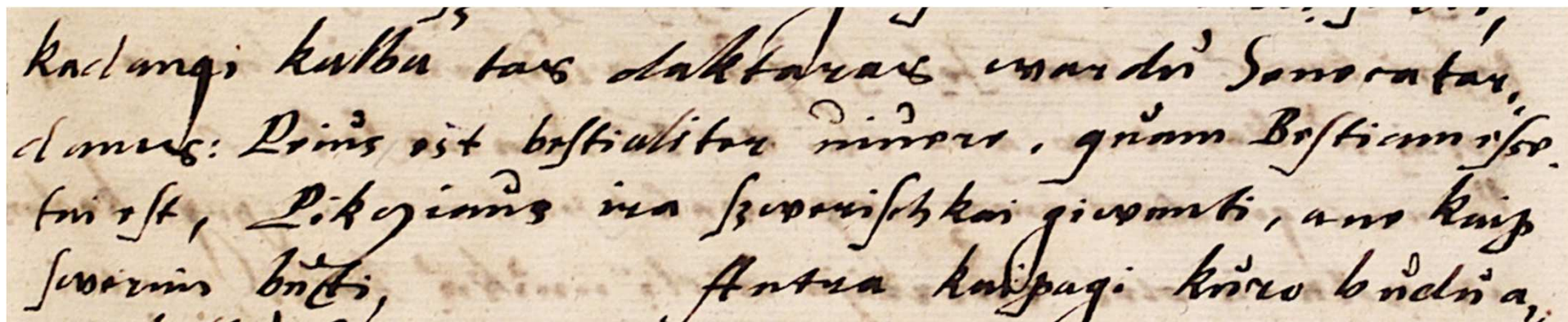
Carmina medii aevi posterioris Latina 2.5

Nr. 29943 Solamen miseris socios habuisse malorum.

Nr. 29947 Solatium est miseris socios habuisse malorum.

12_27_St._Joh._Ev._Apost._40r_22-25

kalba tas daktaras wardu Seneca tar=dams: Peius est beftialiter
uiuere, quam Bestiam else. tai eft, Pikcziaus ira f3werifchkai giwenti,
a ne kaip fwerim buti

Kadangi kalba tas daktaras wardu Seneca tar=
dams: Peius est beftialiter uiuere, quam Bestiam else.
tai eft, Pikcziaus ira f3werifchkai giwenti, a ne kaip
fwerim buti, Antua kadpaci kiro bndna,

Švč. Trejybė
WP 187v,27–192v,18

Dom._Trin._192r_31-192v_1

Anastafius Cefarus, kurfai nenarei ti=kieti Traices, bet fzin kakias kietur=nikes ta perkunas ufzmufze, kaip ape tai ira fkaitama apud Pomponium Læ=tum, ir Paulum Diaconum

GP 1567, 345: Anastasius Caesar, qui non uolebat credi trinitatem, sed quaternitatem, fulmine ictus interijt: ut legitur apud Pomponium Laetum, & Paulum Diaconum.

plg. Pomponius Laetus, *Romanae historiae compendium, ab interitu Gordiani Iunioris usque ad Iustinum tertium, liber 2, Opera Pomponii Laeti*, 1521, fol. 46v

Anastasius ut credible est, malo genio actus, in diuinis percepit non trinitatem. sed quaternitatem adorandam esse. huic ciuiles motus adeo creuere, ut nisi simulasset se mutasse mentem, imperio priuatus dedisset poenas. sed coelestem iram quis uitat? ictus fulmine occidit.

Antras sekmadienis po Epifanijos
WP 60r,28–68v,30

Dom._2_Epiph._68v_3-12

kaip kure fawa walai augina waikus fawa, kaip ape wenų S Gre=gorius rafcha, kurfai waikų fawų, iau nog pen=kių metų fantin teip ghin walai augina, kai=pagi daugia biaurų a piktų fžadzių paiunkis bua kalbeti, a tai tewu patiklawa, iokas iam ifch ta bua, ir teip anam tewu ant rankų ne=fchaiencziam tą waikų a kalbancziam piktus fžadzius, regimai ghin welinas ifchrankų ia ifch=trauke, ir nunefche fu fawim. (dic)

= Gregorius Magnus, *Dialogorum libri IV*, liber 4, caput 19, lin. 7–22, *SChr* 265, p. 72–74 (CPL 1713)

Andreas Hondorff, *Promptuarium exemplorum*, 1570, fol. 170v

[Exempel des vierden Gebots.] S. Gregorius *in Dialogo* gedenckt / das ein Bürger zu Rom gewest / der hat ein Sönlein von fünff Iaren gehabt / das sehr hat fluchen lernen / wenn es auch nur etwas hat reden wollen / Darumb

Trečias sekmadienis po Epifanijos WP 68v,31–71r,28

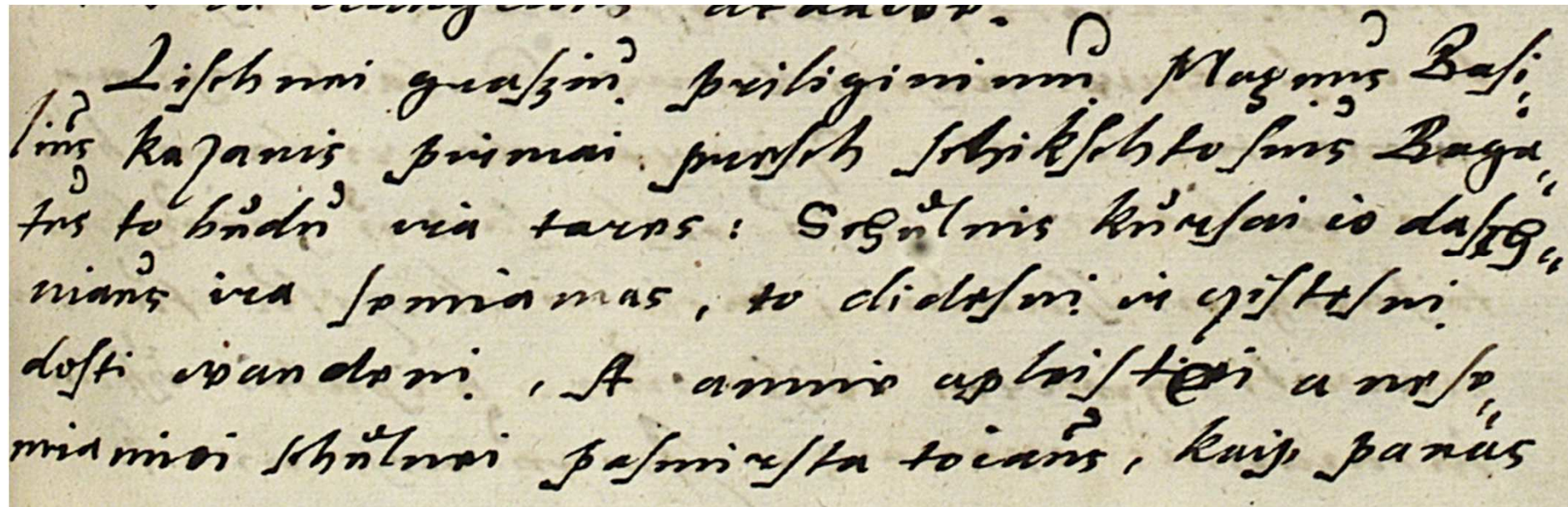
Vienas iš pagrindinių citatų ir pavyzdžių šaltinių XVI a. ir vėlesnėje protestantiškoje homiletikoje buvo gausiai leidžiami pagrindinių teologinių temų (punktų) rinkiniai, kurių tradicija prasidėjo su Philippo Melanchthono 1521 metais sukurtu protestantiniu mokslo ir edukacijos teorijos modeliu – *Loci communes theologici*.

Melanchthonas siūlė remtis Oidipo mitu kaip pavyzdžiu apie pasidavimą nuodėmei iš Dievo pažado nežinojimo ir apie savibaudą iš nežinojimo apie Dievo gailestingumą.

Pirmas sekmadienis po Švč. Trejybės

WP 192v,19–196v,35

WP 195r,30–35: Lifchnei grafzių priliginimų Magnus Bafi=lius kazaris
pirmai prefch fchikfchtotius Baga=tus to budu ira tares: Schulnis kurfai io
dafch=niaus ira femiamas, to didefnį ir cziftefnį dofti wandeni, A annie
apleiftei a nefe=miamiei fchulnei palmirfta toiaus

Basilus Magnus, „Sermo I. in divites avaros super illud Lucae Evangelii.
Hominis cuiusdam divitis ager“: Nam & putei continuo exhausti & copiosiore
& pulchriore admodum fluunt aqua: dimissi vero & quieti, facile putent.

Nuoširdžiai dėkoju Jums už dėmesį!